

**Belde AKA KİYAĞA, Âgehî - Menâkıb-ı İmâm Gazzâlî
(İnceleme-Metin-Tıpkıbasım). H. D. Batislam (Ed.), İstanbul,
2023, 157 sayfa. ISBN: 978-625-6432-00-0**

Ümmüsü Selen ULU*

“Menkabe/Menkıbe” kelimesi sözlüklerde “Mefharet, bâ’is-i iftihâr olacak vasıf, fazl ve meziyet, fi’l-i hüsn” (Muallim Nâcî, 2021, s. 423) ve “Çoğu tanınmış veyâ târihe geçmiş kimselerin âhvaline âit fıkralar, hikâyeler” (Devellioğlu, 2017, s. 713) olarak tanımlanmaktadır. Menâkıbnâme ise edebiyat terimi olarak bir velinin hayatı etrafında teşekkül etmiş menkıbe veya kerametleri anlatan dinî-tasavvufî eserlerdir (Pala, 2020, s.303). Rıdvan Canım, menâkıbnâme yazma geleneğinin ilk zamanlar beri “din uğrunda savaşanların hayatları, maceraları ve olağanüstü kuvvetlerinden bahsedenler” ile “zühd ve takvasıyla şöhret bulan velilerden söz edenler” olmak üzere iki alanda yoğunlaştığına dikkat çeker ve bunlar dışında padişahlar ile vezirlerin kahramanlıklarıyla ilgili yazılan eserlerin de bu isimle toplandığını belirtir (2013, s. 142).

Bahsedilen velinin hayatta olduğu devirde veya ölümünden kısa süre sonra yazılan menâkıbnâmeler, biyografi niteliğinde olup velinin doğumu, ailesi, şeyhliği, müritleri ve vefatı bu eserde kronolojik sıra ile ele alınır. Bu anlamda tarihî gerçekliklerle sıkı bir ilişki içerisindedirler. Velinin ölümünden çok uzun zaman sonra yazılan menâkıbnâmeler ise gerçek ve hayalî menkıbelerin derlenmesiyle oluşmuş oldukları için diğerlerine oranla tarihî gerçeklikten biraz daha uzak metinlerdir (Ocak, 2016, s. 67-68). Fakat ne şekilde olursa olsun gerçekten yaşamış kişileri anlatmaları, anlattıkları şahsın yaşamının geçtiği bölgelere dair bilgiler içermeleri, şahsın yaşadığı devrin dinî ve sosyal panoramasını yansıtmaları bakımından tarihî vesika niteliğindedirler (Mercan, 2003, s. 115).

Arap edebiyatında ortaya çıkan menâkıbnâmeler, daha sonra Fars ve Türk edebiyatlarında da kaleme alınmaya başlanmıştır. Bu anlamda Türk edebiyatında türün ilk örneği, 11. yüzyılda yazılmış olan *Tezkire-i Satuk Buğra Han*’dır (Canım, 2013, s. 142). Selçuklular döneminde birçok menâkıbnâme kaleme alınmıştır. Bu devirde yazılan Eflâkî Dede’nin *Menâkıbü’l-‘Ârifin*’i türün önemli örneklerindedir (Şahin, 2004, s. 113). Beylikler döneminde Elvan Çelebi’nin *Menâkıbu’l-Kusdiyye fî Menâsıbi’l-Ünsiyye*’si, 15. yüzyılda Uzun Firdevsî’nin *Vilâyet-nâme-i Hacı Bektâş-ı Velî*’si, 16. yüzyılda Âgehî’nin *Menâkıb-ı İmâm Gazzâlî*’si; 17. yüzyılda Fuâdî Efendi’nin *Menâkıb-ı Şeyh Şâban-ı Velî*’si, 18. yüzyılda ise Şeyh Lûtfî’nin *Tuhfetü’l-Asrî fî Menâkıbi’l-Mısri*’si Türk edebiyatının belli başlı ün kazanmış menâkıbnâmeleridir (Canım, 2013, s. 147-149; Şahin, 2004, s. 113).

Menâkıb-ı İmâm Gazzâlî’nin müellifi olan Âgehî, 16. yüzyılda yaşamış Vardar Yeniceî şair ve münşilerdendir. Doğum tarihi bilinmeyen Âgehî’nin asıl adı Mansur olup 1577 yılında vefat etmiştir (Pala, 1988, s. 448). Medrese eğitimini tamamladıktan sonra müderrislik yapmıştır. Gençliğinde bir müddet Kapudan Piyâle Paşa’nın maiyetine girerek donanmada görev almıştır. Asıl şöhretini de bu sırada nazmettiği gemicilik

* Arş. Gör., Batman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Batman/TÜRKİYE, E-posta: ummususelen.ulu@batman.edu.tr, ORCID: 0009-0004-4846-0572

ıstılahlarıyla yüklü ve âşıkane bir üslupla yazılmış olan “keşfi kasidesi” sayesinde kazanmıştır (Ergun, 1936, s. 17-18; Pektaş 2013). Sokullu Mehmed Paşa’ya sunmuş olduğu *Fetihnâme-i Kal'a-i Sigetvar* adlı eserinden Âgehî'nin bizzat Sigetvar seferine katıldığı ve bu sırada kadı olduğu anlaşılmaktadır (Pala, 1988, s. 449). *Menâkıb-ı İmâm Gazzâlî* adlı eser ise günümüz çalışmalarında Âgehî'ye ait olarak zikredilmekle birlikte (Canım, 2014, s. 148; Pala, 1988, s. 449), eserin kayıp olması sebebiyle bazı çalışmalar onu Âgehî'ye “izafe edilen” bir metin olarak anmaktaydı (Şentürk & Kartal, 2018, s. 400). Bu anlamda metnin gün yüzüne çıkarılıp ilim dünyasına tanıtılmasıyla eserin Âgehî'ye aidiyeti kesinleştirilmiş, Âgehî ve menâkıbnâme türü üzerine yapılmış çalışmalara katkı sağlanmıştır (Aka Kiyâğa, 2023).

Belde Aka Kiyâğa tarafından hazırlanan “*Âgehî Menâkıb-ı İmâm Gazzâlî (İnceleme-Metin-Tıpkibasım)*” adlı kitap, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. “Menâkıbnâmelere Genel Bir Bakış” başlığını taşıyan “Giriş” kısmında menkıbe ve menâkıbnâme mefhumları tanıtılmış; menâkıbnâme türünün ortaya çıkışı, özellikleri, yazılmalarındaki amaçlar üzerinde durulmuş ve Türk edebiyatında yazılmış olan menâkıbnâmelerin yüzyıllara göre seyri gözler önüne serilmiştir.

“Âgehî'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri” başlığını taşıyan birinci bölümde eserin müellifinin adının geçtiği tarihî kaynaklardaki bilgilere de yer verilmiş, edebî kişiliği ve eserleri tanıtılmıştır. Bu bölümde *Menâkıb-ı İmâm Gazzâlî'nin Âgehî'ye ait olduğu ve II. Selim'e sunduğu ortaya konulmuştur.*

“Menâkıb-ı İmâm Gazzâlî'nin Şekil ve Muhteva Özellikleri” başlıklı ikinci kısımda eserin konusu, içerdiği manzum parçalar, müellifin eseri yazmaya başlama sebebi, eserin yazılma metodu ve amacı, içerdiği bölümler ve bu bölümlerde anlatılanların açıklaması yapılmakta, müellifin aktarıklarından hareketle İmâm Gazzâlî'nin hayatına dair bilgiler incelenmektedir. Ayrıca söz konusu eser; dili, içerisinde barındırdığı sanatlar ve deyimler açısından da ele alınmış, sonrasında eserin tahliline başlanmıştır. Bu kısım, “Din-Tasavvuf”, “Cemiyet”, “İmâm Gazâlî'nin Eserleri” ve “Menkabe Motifleri” olmak üzere dört temel başlığa ayrılmıştır. “Din-Tasavvuf” kısmı, öncelikle “Din” ve “Tasavvuf” olarak sınıflandırılmış, ardından bu sınıflandırma altında eserde yer alan “Allah”, “Ayetler”, “Peygamberler”, “Mezhep ve İnançlar”, “Kutsal Mekânlar”, “Mutasavvıflar”, “Bazı Tasavvufî Kavramlar” incelenmiştir. Bu anlamda eserde adı geçen mutasavvıflar ve onların şeyhleri, bazılarına lakapların verilme nedenleri, İmâm Gazzâlî ve ailesinin mezhebi ile ilgili bilgiler elde edilmiştir.

“Cemiyet” ana başlığı, “Şahıslar”, “Şehirler ve Bölgeler”, “Denizler” olmak üzere üç ana başlıkta sınıflandırılmış ve bu bölümler altında “İmâm Gazâlî'nin Ailesi”, “Tarihî Şahsiyetler”, “Efsanevi Şahsiyetler”, “Bağdat”, “İskenderiye”, “Kazvin”, “Kudüs”, “Mağrip”, “Nişabur”, “Şam”, “Tus”, “Deryâ-yı Hind” ve “Deryâ-yı Rum” incelenmiştir. Burada menkıbeleri anlatılan İmâm Gazzâlî'nin annesi, babası ve kardeşleriyle ilgili bulgular saptanmış, eserin sunulduğu şahsiyet olan II. Selim dışında Kanunî Sultan Süleyman'dan ve Yavuz Sultan Selim'den de bahsedildiği ortaya koyulmuştur. Bunlar dışında Osmanlı devri haricindeki hükümdar ve devlet adamlarına da yer verildiği saptanmıştır. Ayrıca Âgehî'nin başka eserlerden bilgiler naklettiği ve bazı âlimlerin isimlerini anarak onların eserlerinin adlarına yer verdiği tespit edilmiştir. Bu tespitler, İmâm Gazzâlî hakkındaki menkıbelerinin derlenmesiyle oluşan bir eser olan *Menâkıb-ı İmâm Gazzâlî*'nin yazımında yararlanılan kaynakları göstermesi açısından son derece önem arz etmektedir. Bu tasnif içerisinde şehirlerin söz konusu edilmesiyle İmâm Gazzâlî'nin bulunduğu bölgeler, bu bölgelere neden gittiği, oralarda ne işlerle meşgul olduğu ve kimlerle görüştüğü ortaya konmuştur.

Âgehî'nin menkıbelerini anlattığı şahsın eserlerinin adını andığı ve bu yapıtlar hakkında yorum yaptığı saptanmış; söz konusu eserler, “İmâm Gazzâlî'nin Eserleri” başlıklı bölümde ayrı ayrı başlıklar hâlinde incelenmiştir. Böylece Âgehî'nin, İmâm Gazzâlî'ye ait eserlerin içeriğine dair bilgilere de yer verdiği ve eserleri bünyesinde barındırdığı özellikleri dolayısıyla övdüğü tespit edilmiştir.

“Menkabe Motifleri” adlı bölümde ise Ahmet Yaşar Ocak'ın “*Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri XV-XVII. Yüzyıllar*” adlı çalışmasında menkabe motifleri açısından yapılan sekiz kategorilik tasnif esas alınmış, bu tasnife göre *Menâkıb-ı İmâm Gazzâlî* adlı eserde bulunan menkabe motifleri incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda eserde “tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden keramet motifleri”, “mukaddes, insanüstü ve gizli güçler üzerinde cereyan eden keramet motifleri” ve “veliliğini kabul etmeyenlere yönelik keramet motifleri” tespit edilmiştir. Bu bölümün ardından gelen “Sonuç” kısmında kitabın başından sonuna kadar yapılan incelemelerin özeti ve bunlar sonucunda elde edilen bilgiler açıklanmıştır. Âgehî'nin eserini derleme yoluyla oluşturduğu saptanmış; yararlandığı kaynaklar ile metnin içerisine yerleştirdiği manzum parçaların kimlere ait olduğu ortaya konulmuştur.

“Metin” adlı üçüncü bölümden önce “Menâkıb-ı İmâm Gazzâlî'nin Nüsha Tavsifi”, “Metnin Hazırlanılmasında İzlenen Yol”, “Transkripsiyon Alfabeti” başlıkları altında metne dair bilgiler verilmiştir. İlk kısımda tek nüshasının Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunduğu, eserin müellif hattı olup olmadığı, eserin başından ve sonundan örnekler, fiziksel yapısı gibi nüsha tavsifinde bulunması gereken açıklamalara yer verilmiştir. İkinci bölümde “Metin” kısmında kullanılan noktalama işaretleri ve bu kısımda benimsenen diğer yazım tercihleri belirtilmiştir. Ardından transkripsiyon alfabesine yer verilmiş ve “Metin”e geçilmiştir. “Metin” kısmında bulunan Arapça ve Farsça manzum parçalar, okura fayda sağlaması amacıyla dipnotta günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Ayrıca bu eserde yer alan manzum parçalardan bazılarının Âgehî'nin “*Fetih-nâme-i Kal'a-i Sigetvar*” adlı eserinde de bulunduğu tespit edilmiş, söz konusu parçalar dipnotta belirtilmiştir. Buna ek olarak metin içinde geçen bütün nazım, beyit ve mısraların vezni belirtilmiştir.

Yirmi yedi varak ve on iki fasıldan oluşan *Menâkıb-ı İmâm Gazzâlî*'nin tıpkıbasımı da kitabın son bölümüne eklenerek okurun istifadesine sunulmuştur.

Bu çalışma ile klasik Türk edebiyatının önemli türlerinden olan menâkıbnâmeler ve XVI. yüzyılın önemli simalarından olan Âgehî üzerine yapılmış çalışmalara önemli bir katkı sağlanmıştır. Âgehî'nin bu eserinin gün yüzüne çıkarılmasında söz konusu metni hazırlayan Belde Aka Kıyağa'ya ve kitabın editörlüğünü üstlenen Hanife Dilek Batislam'a teşekkür ediyoruz.

Kaynakça

- Aka Kıyağa, B. (2023). *Âgehî – Menâkıb-ı İmâm Gazzâlî (inceleme-metin-tıpkıbasım)*. H. D. Batislam (Ed.), İstanbul: DBY Yayınları.
- Canım, R. (2013). Klâsik Türk edebiyatında menâkıb-nâmeler. *Avrasya Etüdleri*, 43(1), 139-158.
- Devellioğlu, F. (2017). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. İstanbul: Aydın Kitabevi.
- Ergun, S. N. (1936). *Türk şairleri (C.1)*. İstanbul: Bozkurt Matbaası.
- Mercan, İ. H. (2003). Türk tarihinin kaynaklarından olan bazı menâkıbname ve gazavatnameler hakkında. *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10), 107-130.

- Muallim Nâcî (2021). *Lügat-ı Nâcî*. A. Kartal (Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2016). *Kültür tarihi kaynağı olarak evliya menâkıbnâmeleri XV-XVII. Yüzyıllar*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Pala, İ. (1988). Âgehî, Mansûr. *İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: TDV Yayınları. 448-449.
- Pala, İ. (2020). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pektaş, M. (2013). *Âgehî, Mansur*. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim adresi: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/agehi-mansur>
- Şahin, H. (2004). Menâkıbnâme. *İslâm Ansiklopedisi* C. 29, İstanbul: TDV Yayınları. 112-114.
- Şentürk, A. A. & Kartal, A. (2018). *Eski Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.